

Koekoeksjong in Zalk



Opgroeien
aan de oever
van de IJssel

Nico de Haan

Koekoeksjong in Zalk

**Opgroeien
aan de oever
van de IJssel**

Nico de Haan

KOSM • S

Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen

Inhoudsopgave

Noot van de auteur 9

Proloog 11

Van zeven tot tien

1. Verhuizen 15

2. Koekoeksjong in Zalk 21

3. Hoe het vogels kijken begon 27

4. De kolenboer en de kapper 37

5. De kerk van mijn vader 41

6. Het dagritme van mijn moeder 51

7. Dierenleed- en liefde 55

8. Zwemmen in je onderbroek 67

9. Stropersverhalen en bangmakerij 69

10. Vogelhutten 73

Van tien tot twaalf

11. Brand en feestjes 85

12. Het onbewoonde eiland 93

13. Het dorpsleven 97

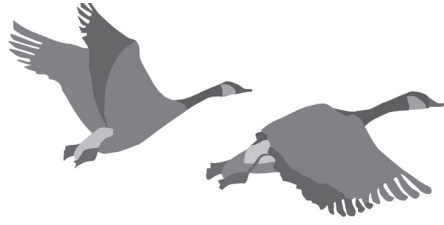
14. Met de neus op de grutto 103

Van twaalf tot zestien

15. Museum De Pimpelmees	113
16. Bij de kauwtjes in de kerktoren	117
17. Zalker voetveer en paling in de bun	121
18. De aanrander	125
19. Vogels ringen met een touwladder	127
20. Badkamer als vogelhospitaal	131
21. Christelijke Fanfare Exelsior Zalk	135
22. Vakantiewerk	139
23. Vivo deelt de lakens uit!	143
24. De IJssel zorgt voor geluk	145
25. Een eigen boot	149
26. De Baardmees voedt mijn vogelpassie	151
Slotwoord: Einde Zalker leven	161
Dankwoord	163
Laarzenpad in Zalk	164

Noot van de auteur

Al jaren speelde ik met de gedachte een boek te schrijven over mijn jeugd in Zalk. Er lagen echter steeds weer plannen voor een nieuw vogelboek op de plank. Na twintig vogelboeken vond ik het wel welletjes en was Zalk eindelijk aan de beurt. Maar een boek schrijven op basis van jeugdherinneringen van ruim een halve eeuw geleden is natuurlijk wel een uitdaging! Bovendien is het waarheidsgehalte van je herinneringen nogal twijfelachtig. Als twee mensen hetzelfde meemaken en ze schrijven allebei hun verhaal op, wil dat nog weleens behoorlijk verschillen. Dus ja, ik heb zo diep mogelijk in mijn herinneringen gegraven, met een aantal mensen gesproken, en dat is het dan. Hier en daar komt er een vleugje Zalker geschiedenis om de hoek kijken, maar het is zeker geen geschiedenisboek over Zalk, daar zijn al veel goede boeken over verschenen. Ik hoop in ieder geval dat je er bij het lezen net zoveel plezier aan beleeft als ik bij het schrijven. Ik zag mezelf weer rondzwerfen in het Zalkerbos en varen op de IJssel. De grote pastorietuin, de kerk met zijn gewelven en de toren, het dorp: allemaal elementen in een rijk en boeiend decor om in op te groeien. Vooral de IJssel heeft een centrale rol gespeeld in mijn jeugd. Ik groeide daar op in één groot natuurgebied waar het wemelde van allerlei interessante vogels. In dit boek heb ik ook een aantal fragmenten opgenomen uit mijn vogeldagboeken die ik destijds op dertienjarige leeftijd heb geschreven. Misschien hoopte ik toen al stiekem auteur te worden, want meer dan persoonlijke dagboeken, zie je er de aanzet van mijn latere werk in. De vele uren die ik buiten heb doorgebracht en de kennis die ik daar heb opgedaan hebben ongetwijfeld het fundament gelegd voor mijn verdere loopbaan als vogelbeschermer, zonder dat ik mij daar toen bewust van was.

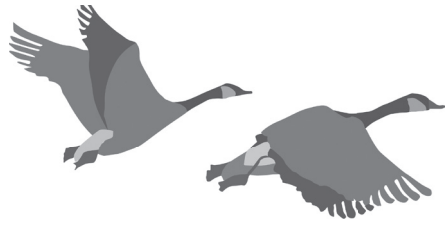


Proloog

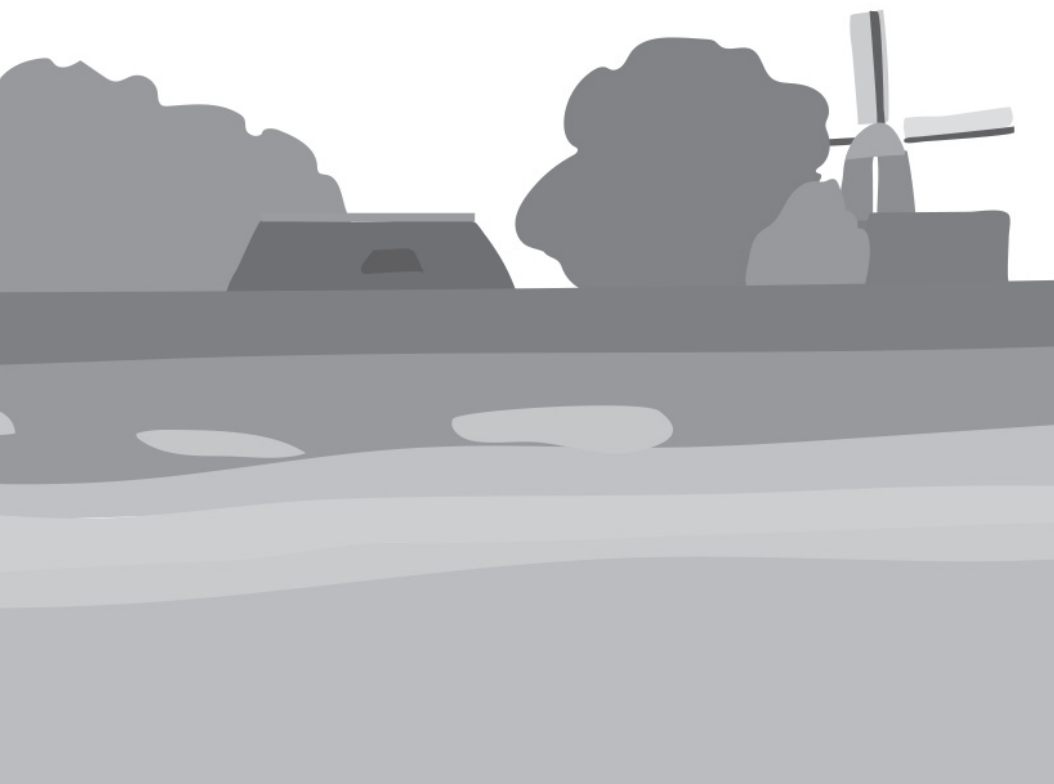
In Nederland is nog een aantal dorpen te vinden waar je het gevoel krijgt dat de tijd er heeft stilgestaan. Het aan de IJssel gelegen Zalk is zo'n dorp. Het is nog altijd klein, er wonen tegenwoordig zo'n 750 mensen. Als nederzetting bestaat het dorp al sinds 1213, al werd het aanvankelijk Santlike genoemd. De dorpsbewoners doen hun best de geschiedenis levend te houden. Het is dan ook zeker een bezoekje waard. Niet alleen vanwege het dorp zelf, maar ook om de prachtige omgeving.

Zalk is gelegen in de kromming van misschien wel de mooiste rivier van Nederland. Als je er bent, kun je je nauwelijks voorstellen dat Zwolle, met al zijn drukte, slechts een kwartier rijden is met de auto. Op de fiets ben je er in een halfuur. Rijd je de andere kant op, dan ben je ongeveer net zo lang onderweg naar Kampen, de gemeente waar Zalk sinds 2001 onderdeel van uitmaakt.

In dit mooie dorp heb ik een groot deel van mijn jeugd doorgebracht. Mijn vader ds. C.J. de Haan was in Zalk de Nederlandse Hervormde predikant van 20 juni 1954 tot 9 februari 1964. Ik ben geboren op 22 juli 1947 in Aarlanderveen (Gemeente Alphen aan de Rijn) en heb van mijn zevende tot bijna mijn zeventiende levensjaar in Zalk gewoond. Het dorp en de omgeving mogen dan nog geschiedenis ademen en er authentiek uitzien, er is toch veel veranderd sinds ik daar door de straten rende.



VAN ZEVEN TOT TIEN



1.

Verhuizen

Hoog in een vrachtwagen gezeten keek ik over de auto's die voor ons reden heen. Ik keek mijn ogen uit. We waren op weg van Aarlanderveen, dat in Zuid-Holland vlak bij Alphen aan den Rijn ligt, naar Zalk, een klein dorpje bij Zwolle. Van Zwolle had ik weleens gehoord, maar ik was er nog nooit geweest. Het was 1954. Ik zou in die zomer zeven jaar worden. Al een poosje eerder had ik gehoord dat we gingen verhuizen. Ergens anders wonen dus, al begreep ik niet waarom. Mijn vader was dominee en had een 'beroep' aangenomen in Zalk. Wat dat betekende wist ik ook niet precies, maar het gevolg was in ieder geval dat we gingen verhuizen.

Ons huis in Aarlanderveen was prachtig groot, met ruime kamers. Het had ook een grote tuin, die ik soms een beetje eng vond, omdat aan alle kanten een brede vaart liep. Het water zag er zwart en gevaarlijk uit en ik kon nog niet zwemmen. In de winter kon je zo vanuit het huis met de schaatsen onder het ijs op, wat natuurlijk ook een heel avontuur was. Je kon helemaal om het huis heen lopen, waar wij van genoten. Ik speelde daar samen met mijn zussen graag hoekkijkertje. Je moest dan zo lang mogelijk ongezien blijven en dus steeds snel de juiste kant op lopen. Ik hoopte maar dat dit bij het nieuwe huis ook mogelijk was.

Ik liet alles achter me. Ook het nieuwe huis had een grote tuin, had mijn vader beloofd. Maar het was een eind bij Aarlanderveen van-

daan en ik vond het reuzespannend. Toen de verhuishwagen voorreed, een grote vrachtwagen met VAN PIJKEREN op de zijkant, begon de verhuizing. Sterke mannen laadden alles in en rond het middaguur mocht ik, samen met mijn iets oudere zus, hoog voor in de vrachtwagen zitten. Mijn vader, moeder, twee andere zussen en mijn jongere broertje gingen met de taxi, want wij hadden zelf geen auto. Na een paar uur reden we over een slingerende dijk. Die dijk slingerde mee met een brede rivier. Later hoorde ik dat dat de IJssel was. De zon spiegelde op het gladde oppervlak en ik voelde direct de enorme aantrekkingskracht van het water in de verte. Aan die rivier zou ik mijn hart verpenden. Tussen de dijk en de rivier lagen rietvelden en grote plassen, ontstaan door dijk-doorbraken in een ver verleden. We passeerden het bordje ZALK, reden de dijk af het dorp in en sloegen direct links af naar de kerk.

De vrachtwagen wrong zich tussen de oude taxusbomen en de kerk door en kwam tot stilstand voor een langgerekt huis met een rieten dak. Aan het huis, pal naast de kerk, zat een tuinmuur vast, waardoor ik direct zag dat je hier geen hoekkijkertje kon spelen. De vrachtwagen stond nog maar net stil of ik liet me al uit de cabine zakken, brandnieuwsgierig naar ons nieuwe huis. De voordeur stond open. Ik rende een lange marmeren gang in met halverwege rechts een nog veel langere gang, er kwam geen eind aan! Er waren beneden vier grote kamers, een grote keuken, een betegelde ruimte die als badkamer dienstdeed en nog een kamer, die mijn vader confisqueerde als studeerkamer, maar die hij al snel 'de natte kamer' noemde. Het vocht sloeg daar namelijk zo door de muren heen. Die kamer en de keuken waren later aangebouwd, omdat er op een gegeven moment een dominee was komen wonen met veel kinderen. Dat aangebouwde deel van het huis was van slechte kwaliteit. Als mijn vader in de natte kamer zijn preek aan het voorbereiden was, was je niet welkom.



*1953 Op de achterste rij vlnr Riet, Lucy, en Wim
en op de voorste rij, Henk, moeder, Nico, Henny en vader*

Toen we in Zalk kwamen wonen, bestond ons gezin uit zeven personen. Mijn vader en moeder, drie zussen op een rij boven mij en een jongere broer onder mij. De oudste van het gezin, mijn broer Wim, was het huis al uit en woonde bij een tante op een boerderij in Zuid-Holland waar hij later zelf boer is geworden. Mijn jongste broer Henk had al op jonge leeftijd polio gekregen en had veel extra zorg nodig.

Ik kreeg boven een kleine slaapkamer met een raampje dat uitzicht gaf op de enorme tuin en de IJssel – en ik vond dat natuurlijk geweldig. Mijn oudste zus kreeg ook een eigen kamer, aan de andere kant van het huis. Mijn jongere zussen deelden samen een grote kamer die met een groot raam ook uitzicht bood op de IJssel. Broer Henk sliep eerst bij mijn vader en moeder en later, toen ik een grotere kamer kreeg, bij mij. De kamers beneden hadden allemaal een andere functie. Aan de voorkant,

op de hoek, werd een ruimte ingericht als salon. Daar kwamen wij kinderen eigenlijk nooit; het was de deftige kamer voor ontvangst van visite, de domineeskring en de kerkenraad. Er werd zelden gestookt; alleen als er bezoek kwam. 's Winters was de salon bijna altijd koud. Daarachter, met zicht op de tuin, lag de huiskamer. Hier maakte mijn vader elke ochtend de kachel aan. De as van de vorige dag werd uit de kachel in een asla geharkt en nieuwe kolen zorgden de hele dag voor warmte. Aan de andere kant van de gang lag een grote hoge logeerkamer waar ik met mijn broertje 's winters weleens sliep, als het boven heel koud was. Maar zelfs daar stond bij strenge vorst het ijs op de dekens. Onder een zware gestikte deken bleef je toch wel lekker warm. Bovendien kregen we soms twee grote ijzeren kruiken mee, die mijn moeder goed verpakte in een dikke sok. De vierde ruimte – naast de keuken – was een soort wisselkamer. In de winter werd het een eetkamer, in de zomer een slaapkamer. En dan hadden we nog de zomerkamer aan het eind van de tweede gang. Dat was echt een eind lopen. In de pastorietauin stond een aantal hoge bomen. De tuin was minstens enkele duizenden vierkante meters groot en een waar eldorado. Rondom de gehele tuin stond een grote heg met haagbeuk, een es en een vlier. Vooral de laatste twee, de es en de vlier, waren belangrijk. Van mijn oudere broer leerde ik dat het taaie, buigzame esenhout geschikt was om pijl en boog van te maken. Van de vlier kon je korte stukjes snijden, die je nodig had voor de pijlen. Dankzij de zachte kern kon je die dan op een rietstengel schuiven, waardoor de pijl de nodige zwaarte aan het uiteinde kreeg, zodat je er gericht mee kon schieten. En dat deden we. We maakten als echte ridders houten schilden, zochten langs de IJssel een oude kazemat op en zetten afwisselend de aanval in of voerden de verdediging. Gewonden zijn er nooit bij gevallen, maar het was voor ons net echt.

De tuin was een waar paradijs. Aan de kant van de kerk diende een hoge muur als afscheiding. Rondom de tuin waren verder dichte stekelige heggen. Er stonden talloze struiken en coniferen, een notenboom, een enorme acacia en helemaal achter in de tuin aan de IJsselkant vond ik een heel grote treures met wel zes grote takken die als reusachtige armen alle kanten opgingen. Eén arm ging als een soort trapgevel naar beneden. Je kon er zo op stappen en naar boven klauteren. Op een hoogte van een meter of drie splitsten de takken zich en in het midden daarvan was een platform: ideaal voor een echte boomhut. De boom had lange afhangende takken, zoals een echte treures betaamt. Omdat de es op een hoogte stond kon je daar, als een ware tarzan, aan gaan hangen en naar beneden slingeren. Dan waanden we ons in het oerwoud.

Onlangs heb ik een bezoek gebracht aan de pastorie. Na het vertrek van mijn vader zijn er nog diverse andere dominees geweest. Met de terugloop van het aantal gelovigen werd het te duur een

De pastorie



nieuwe dominee volledig in dienst te nemen; sindsdien wordt de pastorie tijdelijk verhuurd. Ik kreeg van de koster de sleutel. De hele aanbouw rechts, met de 'natte kamer' en de keuken, was inmiddels afgebroken. De salon en de huiskamer, die daarachter ligt, waren nog hetzelfde. Ik moest denken aan al die keren dat ik met mijn zussen letterlijk tussen de schuifdeuren toneelstukjes moest opvoeren. Dat was in de vijftiger jaren bij meer families gebruikelijk. Meestal gebeurde het als de domineeskring of de vrouwenvereniging bij ons thuis vergaderde. We voerden dan een soort minibijspel op, met allerlei vergissingen en misverstanden. De rest van het huis was nog net als toen, dus ook mijn kamertje boven. Ik keek even door het lage raam dat uitkijkt op de IJssel.

Boven de voordeur van de pastorie hing weer het bord met de tekst:

GELIJK EEN BOER ONTVANGT UIT 'S HEEREN HAND ZIJN OOGST

OPDAT DE MENSCH GEHOLPEN ZIJ IN ZIJNNEN NOOD

ZOO WORDE HIER GEREIKT EEN BEETE HEMELSCH BROOD

DEN MOEDE PELGRIM OP ZIJN VERRE REIS TEN TROOST

Dat bord hing er vroeger ook, maar mijn vader had dat al snel weggehaald en op zolder gelegd. Hij vond het maar niks, die ouderwetse tekst.

De treures, op de hoek van de tuin, staat er nog steeds. Als je langs het tuinpad van mijn vader loopt, kun je hem zien. Van de machtige armen zijn er helaas nog maar twee over, die de boom een Zadkine-achtig uiterlijk geven: de boom lijkt op het oorlogsmonument in Rotterdam waar twee enorme armen in wanhoop ten hemel worden geheven.

2.

Koekoeksjong in Zalk

Het was wel even wennen voor ons in die nieuwe omgeving. Vooral omdat de taal heel anders was dan het Zuid-Hollands, waarmee ik was opgegroeid.

‘Kommie maan weer speuln?’ Na drie keer vragen was ik erachter dat ‘maan’ niet maandag betekende, maar morgen, wat in dit geval weliswaar op hetzelfde neerkwam omdat het zondag was. Alles was anders hier, en ik voelde me als een koekoeksjong dat in een vreemd nest was gedropt bij vreemde vogels. Ik realiseerde me destijds niet dat het ook grote voordelen had om een koekoeksjong te zijn. In de natuur heeft de koekoek een geheim wapen: een grote rode bek. Die is zo uitnodigend dat vogels die op weg zijn met voer voor hun eigen jongen, spontaan het voer in de bek van het koekoeksjong stoppen. Pure verwennerij dus! Na een poosje merkte ik dat ik eigenlijk ook een koekoeksjong was, want iedereen in Zalk was bijzonder aardig voor mij. Later, toen ik wat ouder werd, heb ik me gerealiseerd dat dit kwam doordat ik het ‘zoontje van de dominee’ was. Zonder dat je het weet, heb je daarmee toch een streepje voor.

Zalk was een klein boerendorpje in de oksel van de IJssel en is dat eigenlijk nog steeds. Het ligt op de westoever van de IJssel, precies tussen Zwolle en Kampen. Aan de noordkant tegen de IJssel aan ligt het Zalkerbos. Behalve twee kerken staat er een grote molen die een markant onderdeel is van het dorpsgezicht op Zalk. Die

molen werd al in 1860 gebouwd. In de jaren dat ik in Zalk woonde, stond de molen stil en werd hij enkel gebruikt als opslag. In de jaren tachtig is hij echter gerestaureerd en nu houden vrijwillige molenaars hem in bedrijf.

Verder waren er in Zalk twee warme bakkers, een hoefsmid, een fietsenmaker en een kleermaker. Die zijn allemaal verdwenen. Er was bovendien een klein kruidenierswinkeltje waar van alles te koop was: het winkeltje van Jentie. Je kon natuurlijk zelf naar de winkel gaan, maar Jenties zoon, Evert-Jan, kwam ook langs de deur. We noemden hem Evert Zak, net als zijn vader, die zo werd genoemd omdat hij producten rondbracht met een zak op zijn rug. Evert-Jan was een echte marskramer, die met een zwaarbeladen transportfiets met daarop een grote kist zijn waar bij de boeren en de mensen in het dorp aan de man bracht. Bij weer en wind trok hij met al zijn koopwaar van boerderij naar boerderij. Had je een pakje pudding nodig en had Evert-Jan het niet bij zich, dan kwam hij dat desnoods nog op zaterdagavond brengen voor het zondagsmaal. Hoewel hij nooit een zak op zijn rug had, werd hij dus net als zijn vader Evert Zak genoemd. Ik begreep daar niets van. In 1987, toen hij 65 jaar was, ging hij met pensioen, en toen is ook het winkeltje van Jentie gesloten.

Het dorp bestaat uit slechts een paar straten, maar er waren veel kleine paadjes. Tussendoortjes van de ene naar de andere boerderij. Dat waren veelal kleine boerderijtjes, keuterboeren met minder dan vijftien koeien en een paar varkens voor eigen gebruik. De meeste van die kleine boerenbedrijven bestaan niet meer. Schaalvergroting was destijds het toverwoord. Je vindt in Zalk nog wel een geitenboerderij. Daar hebben ze zo'n drieduizend geiten. De ouders van de huidige boer hadden vroeger dertig koeien op die boerderij, maar dat is tegenwoordig niet genoeg om van te kunnen



De natuur en het dorpsleven van toen

Begin jaren vijftig verhuist Nico de Haan, zoon van een predikant, naar het pittoreske Zalk. In dit boek blikt hij terug op deze vormende periode van zijn leven en op zijn ontluikende liefde voor vogels en de natuur. Duik in zijn herinneringen en laat je meenemen naar het vogelnest hoog in de kerktoeren of naar zijn zelfgemaakte vogelkijkhut, waar hij uren doorbracht. De Haan werpt een nostalgische blik op zowel de natuurlijke pracht als het dorpsleven van halverwege de vorige eeuw, beide onmiskenbaar veranderd in de afgelopen zeventig jaar.



Nico de Haan is misschien wel de beroemdste vogelaar van Nederland. Hij is ambassadeur van Vogelbescherming Nederland en heeft jarenlange ervaring met het geven van vogelcursussen. Hij maakte bovendien populaire tv-programma's zoals *Vogels Kijken* en *Baardmannetjes*, en schreef bestsellers, waaronder de *Gewiekste Vogelgids*.



9 789043 935647

www.kosmosuitgevers.nl

**KOS
M•S**

NUR 320/410/435
Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen